

ez az, ami már az átányi kutatásban jelen van mint a közös tudás, a közös rész módszertani és szemléleti rugalmasság terén is megmutatkozó esélye.

Hofer „utómunkálatai” a Fél Edit-hagyatékon, egyben saját terepmunkás identitásának változásai is alaposan tükrözik a terepmunkás gyűjtő és a lokális határokon is átlátó egyetemes néprajzi-etnológiai szemléletmód eredendő értékeit, melyeket az Átány-kötet is felmutat. A szerkesztők révén is tükrözi mindez, hogy a kutató valójában azt kíváná: ne legyen tilalom „a határon átról” való tanulásban, a korszakok közötti kölcsönhatásokban, a jeles kutatók (mondjuk ahogy Jankó János Balaton-melléki parasztok, magyarok, románok, sokácok, valamint az Ob melletti osztjások,

vogulok körében végzett kutatásai vagy Honti János magyar folklórkutatásai mellett a kelta örökséget is vizsgáló érdeklődése) nemcsak elkülönítésekben fogalmazható meg, s az elődök hatását egyben és összehasonlítón tekintve a hazai folklór/etnográfia és a messzi tájakon végzett etnológia/antropológia éppúgy alkalmas eszköz lehet. Mindezek már arra is esélyt kínálnak, hogy a klaszszikus és a kortárs gondolkodók közötti belátások ne váljanak megosztó tartalmúakká, a történeti időben se korlátozzanak, inkább a helyi létformák összhangja mögött a teljesebb létet fölfedezve a kutatók saját gondolatformáit is a teljesedés felé segítgessék.

A. Gergely András

Honosság / hontalanság?

Papp Árpád (szerk.): Honosság / Hontalanság. A bukovinai székelyek és a Délvidék/Vajdaság etnikai és társadalmi változásai a 20. században. Tanácskozás. Szabadka Városi Múzeum, 2018. 254 old.

Mind a tudományos, mind a hagyományörző és közéleti diskurzusban számos alkalommal hangzik el, hogy a bukovinai székelyek a magyar nyelvterület egyik legjobban kutatott csoportja. Fontos hozzátenni, hogy ez a kijelentés főleg émiikus szempontból állja meg a helyét: a körükben gyűjtő, történetüket összegző fontos szerzők között nagy számban találunk képzett és amatőr, bukovinai székely származásúakat (például Sántha Alajos, Sebestyén Ádám, Lőrincz Imre, Gáspár Simon Antal stb.). Továbbá, a néprajzi csoport története, néprajza sok szempontból jól dokumentált és alaposan kutatott téma, azonban több részterülete kevésbé feldolgozott. Új kutatási irányt jelent például az 1941-es áttelepülésüknek és integrációjuknak komplex (például oral historyk, levéltári források alapján történő), történeti és társadalomtörténeti feldolgozása vagy az így kialakult,

soknemzetiségű vidékeken megfigyelhető kulturális kölcsönhatások vizsgálata. Részben ebbe az irányba illeszkedik a Papp Árpád által szerkesztett *Honosság / Hontalanság. A bukovinai székelyek és a Délvidék/Vajdaság etnikai és társadalmi változásai a 20. században.* címet viselő kötet is.

Úgy tűnik, hogy a történeti, néprajzi és kulturális antropológiai kutatásokban az utóbbi időszakban, elsősorban a 2000-es évektől kezdve időről időre ismét előtérbe kerül a bukovinai székely tematika (például Foki Ibolya, Solymár Imre, Szóts Zoltán, Daniel Hrenciuc, Zsóka Béla, Forrai Ibolya, Tóth Mária Orsolya, Mayer János, Mayer István, Raffai Judit munkáiban). Ebben a sorba illeszkedik és jelen kötet fontos előzményének tekinthető Papp Árpád, a Szabadkai Városi Múzeum (Gradski Muzej Subotica) munkatársának a bácskai éveket kutatástörténeti kontextusba helyező, *A zenélő kút.*

A bukovinai székelyek a Bácskában (1941–1944) című munkája és az ugyanitt látható, magyar és szerb nyelvű, *Bukovinai székelyek a Bácskában* című időszaki kiállítása. A kiállításhoz kapcsolódva a Szabadkai Városi Múzeum szervezésében valósult meg 2018. május 26-án a *Honosság / Hontalanság – etnikai és társadalmi változások* címet viselő konferencia, ahol a bukovinai székelyek bácskai néhány évét és a régió főként az 1940-es évekre vonatkozó történetét tárgyaló előadások hangzottak el. Az itt bemutatott tanulmánykötet a tanácskozás előadásait tartalmazza.

Az előszót követően a kötet két nagyobb tematikus egységre oszlik: míg az első rész öt tanulmánnyal *A bukovinai székelyek 20. századi történetéhez*, a második a nyolc írással *Bácska, Bánság (Erdély) etnikai és társadalmi változásáról* címet viseli. Számos tanulmányt archív fényképek egészítenek ki. A kötetet a szerb, majd az angol nyelvű rezümék zárják. Itt érdemes néhány szót ejteni a szerzőkről. Sajnálatos, hogy a szakmai háttérük nem derül ki a kötetből, csak részben a kapcsolódó konferencia programjából; illetve az írások változó minősége, stílusuk és újszerűségük enged következtetni erre. Ugyanakkor kiemelendő, hogy – amennyire az a programból kideríthető – különböző diszciplínák képviselői, így történészek, néprajzkutatók, helytörténeti kutatók együttműködésére és párbeszédére adott lehetőséget a konferencia és a megjelent kötet. A következőkben röviden bemutatom az egyes tanulmányokat; és a teljesség igénye nélkül, a téma kutatása szempontjából egy-egy fontosabb írást emelek ki.

Az első írásban Fábíán Margit a bukovinai székelyek történetét foglalja össze röviden már ismert források alapján a bácskai telepítésig; illetve az itt töltött évek során történt életmódbeli változásokra és az oktatás kérdésére tér ki visszaemlékezések alapján. Szóts Zoltán egy kisebb, ám tartalmilag roppant izgalmas forráscsoport bemutatására vállalkozik. Egy 1941-es, 38 kérdésből álló kérdőívről van szó, melynek célja a „hazatelepített székelyekkel kapcsolatos lélektani adottságok feltérképezése” volt, a kutatás gyakorlati céljaként pedig a

jellemző népi tulajdonságaik felderítését várták, amelyekre a későbbiekben építeni lehet. Vélhetőleg csak a próba lekérdezésre került sor, a tervezett százfős mintavételre nem; azonban a kérdések és a válaszok is egyaránt reflektálnak a hontalanság, az otthonosság vagy éppen a más csoportokkal való együttélés témáira. A következő tanulmány Fülöp Hajnalka nevéhez köthető, aki a bukovinai székelyek otthonosságát vagy éppen otthontalanságát a viselet vizsgálata felől közelíti meg. Nemcsak a viselet egyes darabjaira vonatkozó alapvető tudnivalókat összesíti, hanem reflektál a változásokra a bukovinai, a bácskai és a dunántúli időszakra (és egyúttal az itt élt csoportokra) vonatkozóan; valamint arra is, hogyan válhat egy-egy darab az emlékezetkultúra és a hagyományörzés részévé. Az első nagyobb szerkezeti egység egyik legizgalmasabb, több aspektusában újszerű tanulmányát Landgraf Ildikó jegyzi. Részben Ortutay Gyula eddig alig ismert, 1943-as bácsjózseffelvi gyűjtését mutatja be a nemrég előkerült gyűjtési naplója alapján. Ezen túl a bácskai időszakról szóló élménytörténeteket, azok visszatérő motívumait vizsgálja gyűjtések és nyomtatásban megjelent visszaemlékezések alapján. Záró gondolatként James Clifford diaszpóra fogalmát kapcsolja a bukovinai székelyekhez, amely korábban csak elvétve merült fel velük kapcsolatban. Sajnálatos módon a szerző ezt nem fejti ki részletesebben. Egyetértek abban, hogy a bukovinai székelyek bizonyos csoportjai bizonyos időszakokban a diaszpórák bizonyos jellegzetességeit mutatják (elsősorban az otthonkeresés kapcsán); s ebben az értelmezési keretben számos izgalmas kérdés továbbgondolható lenne, melyek természetesen már nem csak a folklorisztika területét érintik. Ezen rész utolsó tanulmánya, az elsővel együtt mintegy kronológiai keretbe is foglalja az első egységet. Ebben Nagy István a völgyeségi telepítést és a kapcsolódó politikai-társadalmi kontextusokat összegzi, és nagy vonalakban kitér arra is, hogyan határozzák meg jelenleg is a bukovinai székelyek a térség kulturális arculatát.

A második nagyobb egység tartalmilag jóval heterogénebb képet mutat az elsőhöz képest.

A nyitó tanulmányban Németh Ferenc a bukovinai székelyek al-dunai telepítésének előzményeit, foglalja össze, részben kitérve a telepítés egyébként igen gazdag sajtórepresentációira is. Veress Emese-Gyöngyvér egy kevésbé feldolgozott témát, a Bácskába és az egykori Torontál vármegyébe került Brassó megyei menekültek történetét és későbbi nyomait kutatja, és ad összefoglalót erről visszaemlékezések, interjúk és korabeli sajtótermékek felhasználásával. Sajti Enikő a bánági magyarok 1941–1944 közti helyzetét mutatja be. Elsődleges forrásként Várady Imre (1867–1959) bánági magyar kisebbségpolitikus iratait használja, melyekben reflektál a németek által elfoglalt területen élő magyar kisebbség helyzetére, változásaira; valamint olyan eseményekre; melyekben valamiképp a hontalanság érzése ragadható meg. Fábíán Borbála a bajai ferencesek háztörténetének tükrében vizsgálja az észak-bácskai katolikusok helyzetét az 1940-es évek első felében. A korábban gyakran szűkszavú háztörténetekhez képest számos, a háborúval kapcsolatos hír, ezek mindennapokra gyakorolt hatásai, a korabeli kisvárosi élet változásai kerültek bejegyzésre; valamint részben kiolvasható az is, hogy a háború miként befolyásolta a hívek vallásgyakorlatát. A következő tanulmányban Kovács Róbert a szabadkai zsidók nyelvi megoszlását mutatja be egészen a kétezres évekig, hangsúlyozva a csoport kétnyelvűségét. Stefan Mačković a szabadkai fegyveres kommunisták alakulat (partizánosztag) 1944 őszétől kezdve megfigyelhető, katonai és polgári célpontok ellen szervezett támadásait tekinti át. A likvidálásokra településekre lebontva mutat be példákat, melyek legtöbbször magyar és német célpontokat érintettek, és csak a legkritikább estében került sor bírósági tárgyalásokra. Papp Árpád tanulmányában egy szintén érzékeny, eddig nem vagy csak nehezen hozzáférhető, kevésbé kutatott forráscsoporttal dolgozik, nevezetesen az 1944–1947 között Bácska és Baranya területén történt feljelentések anyagával és kihallgatási jegyzőkönyvekkel. A szerző részletesen kitér a szabadkai eseményekre az 1944. októberi impériumváltást követően.

A számos beszédes statisztikai táblázatot tartalmazó írás szervesen kiegészíti az eseményekről szóló, fellelhető szóbeli visszaemlékezéseket, és teszi lehetővé ilyen módon a többszemponútú eseményvizsgálatot. A kötet záró írása egy filmtanulmány, mely Vörös T. Balázs nevéhez kötődik. Témája az a szimbolikus tartalmakkal is bíró, 1984. július 5-i sepsiszentgyörgyi esemény, amikor is robbanás történt a városban, melynek egy 12 éves fiú, Vaszi Jánoska esett áldozatul. A film a robbanást követő eseményeket, az emlékezés különböző formáit, a hozzátartozók és a lokális közösségre gyakorolt hatásokat és a mindezek mentén kitapintható etnikai és társadalmi konfliktusokat mutatja be. S bár a filmtanulmány nem kapcsolódik a korábbi írásokban vizsgált bukovinai székelyekhez vagy éppen a Bácskához; az emlékezés-felejtés dinamikája és fogalmai mentén kapcsolódik azokhoz.

Az 1941–1944 közötti bácskai időszak, bár mindössze néhány évet tett ki, mégis sok szempontból jelentős állomás mind a Bácska, mind pedig a bukovinai székelyek történetének. Az időszak szakszerű feldolgozása kisebb részben megtörtént; azonban számos részterülete feldolgozatlan; például hogy az milyen életmódbeli, gazdasági, családszerkezeti, mentalitásbeli változásokat, kulturális kölcsönhatásokat eredményezett. A téma feldolgozására sok esetben éppen a források nehéz hozzáférhetősége, a kutatói kérdések érzékenysége és az érintettségek okán nem, esteleg részben vagy egyoldalúan került sor. Jelen tanulmánykötetben megjelent írások, bár eltérő minőségűek, mind a feldolgozás, a mélyebb és több szempontból történő megismerés irányába mutatnak. Ilyen módon nem csak az itt jelzett szűkebb témák iránt érdeklődők számára jelenthet hasznos olvasmányt, hanem azok számára is, akiket foglalkoztat az otthonosság-otthonatlanság kérdése és az otthonkeresés különböző lehetőségei. Hiszen a 20. század nagy történelmének és a regionális vagy éppen lokális eseményeinek következményeképp Európa számos térsége vált az otthontalanság otthonává.

Gatti Beáta